

ניצחונה של הסנטימנטליות: נשים פעילות נגד העבדות משני עברי האוקיינוס

בתנועה שקראה לבטל את הסחר בעבדים ואת העבדות בלטה מאוד ההשתתפות של נשים. המחקר ההיסטורי על פעילותן הדגיש בדרך-כלל את ההבדלים בין נשים שפעלו מתוך מניעים דתיים (בעיקר אלו שבאו מקרב הקווייקרים) לבין מי שאימצו תפישות חילוניות של צדק חברתי ושוויון. קרול לאסר מבהירה את ההבדלים החשובים בין הנשים שפעלו בבריטניה, ונטו להשתמש באמצעים פוליטיים וצעדים כלכליים, לבין הנשים האמריקניות, שפרטו בעיקר על מיתרי המוסר והרגש. אולם, חרף ההבדלים, המאבק לביטול העבדות במאה התשע-עשרה היה הזירה העיקרית לפעילות ציבורית של נשים ולקשרים בין תנועות חברתיות משני עברי האוקיינוס האטלנטי.

עוד לפני ביטולו של סחר העבדים האטלנטי ועד מלחמת האזרחים בארצות-הברית היו אלה נשים בריטיות ואמריקניות שחיברו בין תנועות ההתנגדות לעבדות משני עברי האוקיינוס: הן קשרו קשרי חברות, חלקו זו עם זו אסטרטגיות ומשאבים, עודדו פעילויות ציבוריות וטיפחו תנועה בינלאומית. אבל היו גם לא מעט קשיים בחיבור הטרנס-אטלנטי. רעיונות ותפישות לבשו צורות ומשמעויות חדשות שעה שנדדו על פני מרחקים ארוכים; אותן מילים נשמעו אחרת, כאשר ביטאו אותן בהדגשים פוליטיים, חברתיים וכלכליים מסוימים, ובפני קהל מסוגים שונים. נשים בריטיות ואמריקניות היו שייכות לאותו מגדר, אך הן פירשו בדרכים שונות את הקשר בין נשיותן לבין הטענות וההישגים של תנועת ההתנגדות לעבדות.

יובל מאתיים השנה להתנערות הבריטית והאמריקנית מן הסחר בעבדים הוא הזדמנות לבחון את הדרכים השונות שבהן ראו הנשים בשתי האומות הללו את מעורבותן באותה מערכה. להלן אדון באופן שבו נשים משני עברי האוקיינוס האטלנטי הבינו והסבירו שני היבטים של הפעילות נגד העבדות: גיוס עצומות שקראו לשינוי פוליטי, ותנועות הינזרות שהטיפו לריסון הצריכה של מוצרים שיוצרו בידי עבדים. נשים שפעלו במערכה נגד העבדות חצו את האוקיינוס הלך ושוב, ובמהלכם של מסעות אלה הן החליפו אסטרטגיות, העניקו פרשנויות חדשות ושינו בכל פעם מחדש את המאזן בין כלכלה למוסר במסרים המגדריים שהשמיעו נגד העבדות. בתוך כך הן פיתחו רטוריקה בעלת צביון מקומי ומטען רגשי, אשר הובילה לסנטימנטליזציה של המערכה נגד העבדות משני צדדיו של האוקיינוס.

במסלול שהוביל לאותה "תפנית רגשנית" בהתנגדות הנשים לעבדות, השתמשו נשים בריטיות בכלל, ואליזבת הייריק (Heyrick) בפרט, במושגים הלקוחים מכלכלה פוליטית כדי להסביר את אסטרטגיית ההינזרות שלהן (אני נמנעת מן השימוש במילה "חרם" – boycott – שנכנסה לשפה האנגלית רק בשנת 1880, כאשר "הליגה האירית לאדמות" השתמשה בשמו של בעל אחוזה אירי שנוא כדי להגדיר הימנעות מכל קשר כלכלי עם מפעליו). לאחר שחרור העבדים באיים הקריביים נהגו נשים אמריקניות להסתמך על התקדים שקבעו עמיתותיהן בבריטניה כדי להצדיק את הפעילות הציבורית של נשים בתנועת ההתנגדות לעבדות. אבל השיח האמריקני הלך והתרחק בהדרגה מן הדין הכלכלי הרציונלי ופנה לרטוריקה

המושגות על מונחי מגדר ובית, ולשיח זה התפתח אופי סנטימנטליסטי משלו. גישה זו הובאה מאמריקה לבריטניה בשנות החמישים של המאה השמונה-עשרה, והיא שבה וחזרה בסופו של דבר לארצות-הברית ובה, על סף מלחמת האזרחים, הובילה לשכתוב תפישות העבר וההווה של פעילות הנשים באנגליה ובארצות-הברית נגד העבדות.

התגייסותן של נשים בבריטניה למערכה נגד העבדות

בשלהי המאה השמונה-עשרה ביקשו מערכות התעמולה הבריטיות נגד העבדות לגייס לצדן את הצרכנים. הקווייקר ויליאם אלן (Allen) הטיף בשנת 1790 להינזרות [מהתוצרת של עבודת עבדים, ובייחוד מסוכר] כ"אמצעי תיקון" שיאפשר "לעם" לשים קץ לעבדות. אלן סבר, שצרכנים יוכלו להשתמש בכוחות השוק כדי להשיג את מה שיחידים אינם מסוגלים להשיג במחאה פוליטית; לטענתו, ההינזרות תכריח מנהיגים בפרלמנט להביא לסימום של הסחר בעבדים בגלל הצורך הממשלתי בהכנסות ממכס. באותה שנה, בשיר אָפּי בן שני חלקים, פואמה על סחר העבדים האפריקני: בפנייה אל בנות מינה (*Poem on the African Slave*), דווקא מנשים להפסיק לצרוך מוצרים שמקורם באיים הקריביים. היא הסבירה, שהשימוש בסוכר ובמוצרים אחרים שיוצרו בידי עבדים מזין את קיומה של מערכת העבדות, וציינה את יכולתן המיוחדת של נשים לחמול על המשועבדים:

אתן שלבֵּן חש בְּרָכּוֹת המרומים
כיצד לא תִּקְרַבְנָה לריפוי הפצעים [של המשועבדים]?
הצמח שכל שימושיו למותר,
בצער עבדות של אחים מיוצר!
לא, בנות היִבְרָנִיה, ודאי שת' אבו
לוותר, ולהם כך חיים תצוו.

יחד עם קווייקרים בריטים אחרים פתחו ברקט ואלן במסע תעמולה הומניטרי, שהשתמש בנימוקי מצפון ותועלת מסחרית כאחד כדי לשכנע צרכנים וצרכניות להפוך לסוכני שינוי בכלכלה הבינלאומית. אף שתנועת ההינזרות מסוכר קרסה בשנות התשעים של המאה השמונה-עשרה בעקבות המהפכה בהאיטי, היא סימלה את תחילתה של מערכה של התגייסות עממית והחתמת עצומות, מערכה שהגיעה לשיאה בשנת 1807, כאשר הפרלמנט הבריטי אסר בחקיקה את הסחר בעבדים. בעקבות זאת עבר הדיון לשאלת הדרך שבה אפשר יהיה לחסל את העבדות עצמה. באמצע שנות העשרים של המאה התשע-עשרה עוררו קולות חדשים עניין בהינזרות כאסטרטגיה במאבק למען ביטול מלא של העבדות. בשנת 1824 פנה גילוי הדעת החשוב, שפרסמה הקווייקרית אליזבת הייריק תחת הכותרת **ביטול מידי, לא הדרגתי** (*Immediate, Not Gradual Abolition*) במפורש אל נשים. הייריק שיבחה את ההינזרות כאמצעי לכפיית משמעת כלכלית על בעלי מטעים סוררים. הייריק טענה, שהם ימאנו אולי לציית לחובות מוסריות, אבל לא יוכלו לפעול בניגוד לאינטרסים הכלכליים שלהם עצמם. בעקבות קודמותיה היא שאלה: "איזו תקווה הגיונית נותרה להכחדת העבדות למעט הפיכתה לבלתי-רווחית? וכיצד נוכל להפוך אותה לבלתי-רווחית אם לא באמצעות דחיית מוצריה?" בפנייה לחמלה ולהיגיון היא הוסיפה:

וכיצד עוד אפשר להשיג דחייה גורפת כל כך של מוצריה, שתהפוך אותה לבלתי-רווחית, אם לא באמצעות פנייה ישירה ללבם ולשכלם, לרגשותיהם ולעקרונותיהם של יחידים, שתעמיד אותם על הכסילות, הסכנה והרשעות הטמונות בקיומה של מערכת

עוולות שכזו?

הייריק סברה, שעל מנת להשיג ביטול מידי של העבדות דרושה פעולה ישירה, שתבצע באמצעות כוחות השוק בלא-דיחוי. וכפי שהזכירה לקוראיה, תנועת ההינזרות הקודמת כבר העניקה לגיטימציה לאסטרטגיה שבמסגרתה רשאית אישה ("ליידי") "להשפיע השפעה רבה על דעת-הקהל ועל אורחותיו [...] בלי לפגוע באותה עדינות נחבאת אל הכלים, שהיא ממעלותיה הנעימות ביותר".

הייריק קשרה את ביטולה המידי של העבדות להתערבות כלכלית. את החתמתם של אזרחים על עצומות היא דחתה כאסטרטגיה נחותה, ושאלה "למה להגיש עצומות לפרלמנט [...] כדי שיעשו בשבילנו את מה [...] שנוכל לעשות בעצמנו במהירות רבה יותר וביעילות גדולה יותר?" האסטרטגיה הצרכנית שלה, טענה, היא "המהירה, הבטוחה והיעילה ביותר"; היא "החלטית יותר, יעילה יותר ממילים"; היא "נבונה והגיבית יותר, מתוחכמת ובטוחה יותר, וגם צודקת ואנושית יותר [...]". לדידה של הייריק, תביא במהרה היד הנעלמה, המונחית על-ידי החלטות הומניטריות של צרכנים, לשחרור העבדים, בלי להידרש למנגנונים המסורבלים של המדינה. בעלי המטעים יבחרו בחופש וברוח.

אימוצם של טיעונים מתחום הכלכלה הפוליטית לא היה עניין חריג בקרב ליברלים בריטים בשלהי המאה השמונה-עשרה ובתחילת המאה התשע-עשרה. התפישה האורתודוקסית של כלכלה חופשית שהציג אדם סמית (Smith) – ובייחוד עמדתו לגבי העדיפות של עבודה חופשית – עמדה ביסוד הניסוי שערכה פרנסס רייט (Wright) בקבוצת נשובה (Nashoba) בשנת 1825. במסעה השני לארצות-הברית קנתה הסופרת והמתקנת החברתית הסקוטית כמה עבדים כדי שיעבדו בחווה בטנסי. רייט ביקשה לראות את נשובה כקהילה רב-גזעית שתייצר די רווחים לאפשר לחבריה המשועבדים לרכוש את חירותם-שלהם ואחר-כך את זו של אחרים. היא סברה, שתוכנית הפירמדה הזו תוכל לחסל את העבדות תוך שישים שנה – אם תצליח לגייס מספיק יזמים פילנתרופיים.

תוכניתה האידיאליסטית והלא-מעשית של רייט נכשלה, אבל הרעיון לנצל את כוחות השוק לביטול העבדות לא נעלם. הסופרת הבריטית רבת-ההשפעה הרייט מרטינו (Martineau) הציגה בכרך הרביעי של הסדרה הפופולרית משנת 1832, **דוגמאות לכלכלה פוליטית** (*Illustrations of Political Economy*), טיעון בזכות ההיגיון הכלכלי של שחרור העבדים. הכרך, שכותרתו הייתה **דמררה: סיפור מעשה** (*Demerara: A Tale*), תיאר את ביטול העבדות כחיוני לחידוש הרווחיות של תעשיית הסוכר במושבות הבריטיות. מרטינו בדברה העלתה טיעונים דומים לאלה שהשמיע ההיסטוריון אריק ויליאמס (Williams) למעלה ממאה שנים מאוחר יותר: כתוצאה ממצבם המידרדר של המטעים – עקב עבודת עבדים לא-יעילה ושחיקת-יתר של הקרקע – שורדת העבדות במושבות רק הודות למכסי המגן. כמו רייט הלכה גם מרטינו בעקבות אדם סמית וטענה, שעבודה חופשית היא רווחית יותר מעבודת עבדים. וכך הדגישה ב"מוסר ההשכל" הדידקטי בסיומו של סיפור המוסר הבדיוני שלה,

במקום שבו העובד אינו מוחזק כהון, בעל ההון משלם על עבודה בלבד. במקום שבו העובד מוחזק כהון, לא זו בלבד שבעל ההון משלם מחיר גבוה בהרבה עבור אותה כמות של עבודה, אלא הוא אף משלם תמורת בזבז, רשלנות וגניבה מצד העובד. כך יורד לטמיון הון אשר אמור היה להניב פרות.

בדומה להייריק טענה רייט, ששחרור העבדים מוצדק, הן על-ידי היגיון כלכלי והן על-ידי רגשות הומניטריים. ואילו מרטינו אימצה את "בשורת הסחר החופשי" וחיברה בין כוחות השוק והמוסריות של שחרור העבדים באמצעות הכלכלה הפוליטית.

החקיקה בשנת 1833 של חוק שחרור העבדים בכל המושבות הבריטיות ובכללן אלו שבאיים הקריביים, סימלה את ניצחונה של תורת המידיות הבריטית (immediatism, מונח המתייחס לתומכים בביטול מידי של העבדות, לעומת הדרגתיות, gradualism, המתייחס לאלה שביקשו לשים קץ לעבדות בהדרגה ובשלבים). הנשים בתנועת ההתנגדות הבריטית הדגישו את תפקידה החלוצי של הייריק בגיוסן של נשים, אך לא הבחינו בין תמיכתה באסטרטגיה של הינזרות צרכנית לבין סלידתה מהגשת העצמות – אף שדווקא אלה האחרונות הן שיצרו למעשה את הרשת העצומה והצפופה של נשים שדגלו בתיקון חברתי. חלק מאותן פעילות ותיקות המשיכו אחר-כך לפעול למען תיקון חוקי העוני; אחרות התגייסו למען הצ'רטיזם (Chartism), התנועה שפעלה בבריטניה בשנות השלושים והארבעים של המאה התשע-עשרה למען הרחבת זכות הבחירה ותיקונים חברתיים). בתנועות אלה ואחרות הן השתמשו בהשכלה שרכשו בתחום הכלכלה הפוליטית כדי לערער על ההיגיון של מדיניות הפנים הבריטית. קומץ קטן של נשים בריטיות עברו מן ההתנגדות לעבדות למאבק למען זכויות נשים, ואילו אחרות, ובייחוד קווייקריות רדיקליות, נותרו פעילות בתנועת ההתנגדות הבינלאומית לעבדות.

צמיחתה של תנועת הנשים המתנגדות לעבדות באמריקה

מעבר לאוקיינוס לא רכשו המתנגדות האמריקניות לעבדות ניסיון רב בטיעונים כלכליים. רק מיעוטן הגיע לתנועת ההתנגדות משורות הליברליזם החילוני. נשים אמריקניות מעטות בלבד היו מעורבות בדיוני החקיקה שהובילו בשנת 1808 להפסקת המעורבות האמריקנית בסחר העבדים הבינלאומי. בארצות-הברית הגיעה תנועת ההתנגדות של הנשים לבגרותה רק כעבור דור, בתקופת התחייה האוונגלית האמריקנית שנודעה בשם "ההתעוררות הגדולה השנייה" (Second Great Awakening). על הדיכוי הכרוך בעבדות הן למדו לראשונה בשפה דתית, כחלק מחזרה בתשובה נוצרית שלמה שחייבה חיפוש אחר לב חדש והתנערות מחטא, ובכלל זה חטא החזקתם של עבדים.

המידיות של ההתנגדות המוסרית שלהן לעבדות עמדה בניגוד חריף, הן לשפה של כלכלה פוליטית שבה השתמשו הפעילות בבריטניה, והן לתוכניות אמריקניות קודמות לשחרור העבדים. לפני שנת 1830 הייתה "אגודת הקולוניזציה האמריקנית" הארגון החשוב ביותר שקרא לשחרור עבדים. החל מהקמתה בשנת 1816, הטיפה האגודה למהלכים הדרגתיים של שחרור עבדים בשלבים ולסילוקם של אנשים ממוצא אפריקני מתחומי ארצות-הברית. בשנת 1832 תקף העיתונאי והמתקן החברתי ויליאם לוי גאריסון (Garrison) את ההגמוניה של אגודה זו במנשר פורץ-דרך, **הרהורים על קולוניזציה אפריקנית** (*Thoughts on African Colonization*), ובו הניח את היסודות לתנועות רדיקליות שקראו לביטול העבדות באמריקה. בניגוד להייריק, שדחתה את שיטת העצומות, האמריקניות שהצטרפו למערכה למען ביטולה המידי של העבדות ניהלו במרץ מסעות תעמולה מכוונים כלפי הממשל. הן הצדיקו את פעולותיהן בטענה, שרגישותן הנשית מטילה עליהן אחריות מיוחדת להקלת סבלותיהם של המשועבדים, ובייחוד של המשועבדות. בכנסיות נהגו נשים זה זמן רב לגנות את ההתנוונות של החברה השטופה כביכול בפשע ובפריצות. כעת השתמשו ארגוני נשים ברגש כדי להדגיש את הרעיון של ישועה לאומית באמצעות פעילותם של יחידים, טיהור-עצמי וחמלה. הן הגדירו

את עצמן במונחים משפחתיים – רְעִיּוֹת, אימהות ובנות – וקוננו על כך, שהעבדות שוללת מאחרים את יחסי המשפחה היסודיים, שלפיהם, כך הן האמינו, מוגדרות כל הנשים באשר הן. המתנגדות האמריקניות לעבדות השתמשו אפוא בשפה של כנסיותיהן, ולעתים אף פעלו בברכתן.

עד אמצע שנות השלושים של המאה התשע-עשרה רוב אנשי הכמורה בארצות-הברית קידמו בברכה את מאמצי הנשים "להאיר ולתקן את דעת-הקהל בשאלת העבדות", מתוך אמונה ש"קולן המאוחד של הנשים יכריע מיד את כף המאזניים ויטה את דעת-הקהל מן השגגה שבה היא אוחזת בימינו אל צד היושר". הסטודנט לתאולוגיה ג'יימס תומה (Thome), בחיבור משנת 1836, **פנייה אל הנשים של אוהיו** (*Address to the Females of Ohio*), שיבח את האופן שבו "תוצאותיה האיומות של העבדות [...] מושכות באופן מיוחד את חמלתן של נשים", וטען, כי "תכונה בולטת בתוכנית האלוהית לגאולת גזענו היא לגייס את פעילותן של נשים". נשות אמריקה דיברו אפוא "כנשים המשפיעות על גורלות בני-האדם והאומה".

האמריקניות ידעו רבות על פעילותן של הנשים בבריטניה והסתמכו עליה כתקדים למערכה שהן ניהלו, אבל בחרו מתוכה רק את הרכיבים שהתאימו להן. הן בחרו להתעלם מן הקו הרציונליסטי של ההתנגדות הבריטית לעבדות, ולא הזכירו כלל את ההתנגדות של הייריק לשיטת העצמות והעדפתה את דרך ההינזרות כאסטרטגיה יעילה יותר. כאשר הדפיס המו"ל האמריקני הרדיקלי בנג'מין לאנדי (Lundy) מחדש את גילוי הדעת של הייריק בכמה המשכים בין השנים 1825-1826, הוא הציע לו פרשנות שהדגישה את המוסריות הנאצלת שבהינזרות ולא את השפעתה על השוק:

לאחר שנחשפה רשעותה הסבוכה של העבדות לעין כול, איננו יכולים שלא לראות בצריכת תוצריה סיוע מכאן לאותה רשעות סבוכה; איננו יכולים שלא לראות בהצגת התוצרת הזו למכירה בארצנו הנוצרית והנאורה סימן לברבריות, חרפה ואות קלון על האופי הלאומי. אין לנו זכות מוסרית כלשהי על תוצרי העבדות.

האמוצינוליות של "ההתעוררות הגדולה השנייה" מצאה הדים בתנועה הצעירה של נשים למען ביטול העבדות, והיא הייתה מנוגדת לרציונליזם של המסורת הדתית-הכיתתית בבריטניה, שאותו הטמיעו הנשים הקווייקריות והאוניטריות (חברות בכנסייה האוניטרית, שאיננה מקבלת את הדוגמה של השילוש הקדוש) שהנהיגו את התנועה בארצן. לדין של הנשים האמריקניות היה טיהור המצפון מטרה בפני עצמה. בעיניהן הוכיחה ההינזרות מחויבות וחזרה בתשובה; זו הייתה בחירה אישית ולא דרך לפעולה קיבוצית, הצהרה מוסרית ולא התערבות בכלכלה הפוליטית.

כלומר, הנשים האמריקניות שיבחו את אחיותיהן הבריטיות כמופת של התגייסות נשית באופן סלקטיבי ביותר, ובתוך כך שינו את המשמעות של התנגדותן לעבדות. בחיבורה **קריאה אל הנשים הנוצריות בדרום** (*Appeal to the Christian Women of the South*), שפורסם בשנת 1836, הציגה אנג'לינה גרימקה (Grimké), את הנשים הבריטיות כממשיכות דרכן של גיבורות וקדושות מימי התנ"ך והברית החדשה ועד ימיה, ופנתה בשאלה רטורית:

מי כתב את העלון שנגע ללבו של וילברפורס וגרם לו להתפלל נוכח העוולות ולעתור בלשונו למען האפריקני הסובל מדיכוי? אישה הייתה זו, אליזבת הייריק. ומי עבד בלא לאות להציג ללא-הרף את סבלותיו של העבד מול עיניו של הציבור הבריטי? נשים היו

אלה.

בכך שייחסה להייריק תפקיד מכריע בשכנוע של ויליאם וילברפורס עטור-השבחים, הציגה גרימקה את הפעילות הנשית כחיונית להצלחה של המאבק. היא אף הוסיפה וקראה לנשים האמריקניות,

לנהוג בדיוק כפי שנהגו הנשים באנגליה, לספר את סיפור העוולות שנעשו לאדם הצבעוני, להתפלל לישועתו, ולהציג שוב ושוב אל מול עיני הציבור את דמותו הכורעת ברך – על שקים וחפיסות מחטים, על מחזיקי ניירות, מטליות לניגוב עטים וכריות לסיכות.

לדעתה של גרימקה, אפשר היה ללמוד מן הנשים הבריטיות את החשיבות של תשובה אישית וחמלה, התגייסות עממית ושכנוע. היא התעלמה כמעט לחלוטין מן הטיעונים שלהן בדבר כוחם של הצרכנים להפוך את כלכלת העבדות ללא-רווחית, לגרום לפשיטת רגל של בעלי המטעים ובכך להביא לשחרור העבדים.

גברים שלימדו סנגוריה על הפעילות בתנועת ההתנגדות האמריקנית, מול המבקרים שהאשימו אותן שהן חורגות מתחומן, הביאו אף הם כדוגמא את הנשים הבריטיות. הוועידה נגד העבדות שהתקיימה בפנסילבניה בשנת 1837 שיבחה את גילוי הדעת של הייריק על ש"עורר את וילברפורס ועמיתיו מחלום השחרור ההדרגתי שבו שקעו בזמן שטחנת העריצות המשכה לטחון". ויליאם לויד גאריסון שיבח את הנשים הבריטיות בכלל, ואת אליזבת הייריק בפרט, בנאום שנשא בניו-יורק ב-1 באוגוסט 1838 – התאריך שציין את השלב האחרון בשחרור העבדים באיים הקריביים:

[...] אלמלא מסירות הנעלה, פעילותן והתמדתן של הנשים באנגליה, סקוטלנד ואירלנד, אשר מדי פעם בפעם הציתו מחדש את הלפיד הדועך של הפילנתרופיה ועוררו מחדש את הלהט הנחלש של הדת, ודאי הוא, שההמון הרב העולץ היום על חירותו בכל רחבי איי הודו המערבית של בריטניה היה נמק היום בעבדות [...] אל-נא נשכח לעולם בתולדות החירות האנושית, שהדוקטרינה אשר חיסלה את מערכת העבדות באיי הודו המערבית [...] הדוקטרינה של **השחרור המידי** – הוכרזה לראשונה בבריטניה בידי אישה – **אליזבת הייריק**.

כעבור שנה, בשנת 1839, קרא ג'ון ט' הילטון (Hilton), חבר אמריקני שחור ב"אגודת הבונים החופשיים" שהתגורר בבוסטון וכתב בקביעות בעיתון **המשחרר** (*The Liberator*), לחלוק כבוד

לאליזבת הייריק ולמלכה ויקטוריה: לאחת, על שהייתה הראשונה שהפיצה את העקרונות של השחרור המידי בממלכת בריטניה, ולאחרת, על שהוציאה אותם בהצלחה מן הכוח אל הפועל. בהנף-יד מלכותי יחיד נמחתה העבדות מממלכתה; נשברו השלשלות, רתמות העול והכבלים, כמו היכה עליהם הכול-יכול באצבעו, ובני אנוש שנחשבו לנכסים הזדקפו ועמדו בצלם הבורא, ושכחו, בעוד שירי החירות פורצים מלבם, כי תלו אי-פעם את כינורותיהם על ערבות.

הוא המשיך לדבר בשבחן של שתי נשים שהיו פעילות בבוסטון, לידיה מריה צ'יילד (Child) ומריה וסטון צ'פמן (Chapman):

מי לא ישתחוה בהערצה טהורה בפני השפעה נשית כזו, וישתוקק ליום שבו נזכה לחזות בתחומי הרפובליקה הזאת בתוצאות דומות, שיושגו הודות למאמצים של נשים כצ'יילד וצ'פמן ואחיותיהן במעשים הנעלים למען מטרה קדושה זו?

גם נשים השמיעו קולן כדי להגן על פעילותן בהתנגדות לעבדות. נשות בוסטון הציבו עצמן בהקשר טרנס-אטלנטי בשיר שפרסמו בהמשך אותה שנה:

מעל גלי אוקיינוס מי זה קם,
לקרוא לחופש ולצדק למען עבד גם?
אישה היא הדוברת, וְאֵאוּ! לְקוֹלָהּ
חופשיים זקופים עומדים פ' רבבה [800,000]!

המשחרר, עיתונו של ויליאם לויד גאריסון, פרסם סונטה לזכרה של אליזבת הייריק שנכתבה בידי הפעילה נגד העבדות, אן וורן וסטון (Weston):

שְׁמַךְ אַז הִיָּה אַלמוֹנִי, לֹא נוֹדַע,
בַּמַּעוֹנוֹת קִיסָר וְהִקְלוֹת הַפֶּאָר,
אֶךְ עֵתָה לֹא י' אַבְד עוֹד זְכָרוֹ הַמְּבוֹרָךְ
וַיִּתְמִיד גַּם כִּשְׁכַּתֵּר מַלְכוּת זוֹהָר
יִישָׁכַח וַיִּיעֲלֵם הוּא כִּצֵּל שְׁעוֹבֵר.
נְבִיא אַז הַצִּיץ וּבִלֵּא פֶחַד וְחִיל
כְּבָרָאֵי כֹה בְהִיר שֵׁם רֹאֵה הַעֲתִיד;
וְאֵת אֲכֵן הַעֲזַת חֶרֶף זַעֲף נוֹגֵשׁ
לוֹמֵר, "לֹאֲלֹתֵר שְׁלַח עֲבִדְךָ!"
ו"עֲכִשְׂיוֹ מִיִּדְיוֹ לְךָ וּפְתַח חֲרָצוֹבוֹת,
אֶף שַׁעֵה אֵל תִּנַּח לְקַלְלָהּ עוֹד לְרִבּוּץ
עַל נַפְשׁוֹ, וּמִצַּחוֹ לְהַכְלִים בְּבוֹשָׁה!"
כֹּל מִקּוֹם שֶׁאֲמַת שֵׁם תִּזְכֶּה בְּתֵהִילָה,
שֵׁם זְכָרְךָ הַמְּבוֹרָךְ יְדוֹבֵר עַד עוֹלָם.

ואם נעבור ממחוות ספרותיות לייצוגים בתרבות החומרית: היריד למען ביטול העבדות, שנערך בפילדלפיה בדצמבר 1840, הודיע שקיבל פריט מיוחד למכירה מאת אשתו של ג'ורג' בְּלַגְדֵן (Blagden) מדונקסטֵר (Doncaster) שביוֹרְקֶשֶׁר, שכתבה: "קבלו נא מעט עשב מקברה של בת-עיירתנו, אליזבת הייריק".

מעטים בלבד הבינו, שלמרות מחוות ההשתפכות הללו, ההתנגדות לעבדות של הנשים בבריטניה הלכה בנתיב אחר לגמרי מן הדרך שבה צעדו הנשים האמריקניות במאבקן. אחד שהבין זאת היה אדוארד דייוויס (Davis), חתנה של לוקרישיה מוט (Mott), אשר כתב אל הקווייקרית מדרלינגטון (Darlington), אליזבת פיז (Pease):

אתם [בבריטניה] דוחקים את העבדות ממעמדה הנוכחי באמצעות פנייה לרדיפת הבצע של בעל העבדים. **אנחנו** [האמריקנים] מחסלים אותה באמצעות פנייה אל מצפוננו ותבונתו. ניח שתצליחו לספק לאנגליה כותנה חנים מהודו המזרחית על חשבון הכותנה שלנו, האם יוכיח הדבר לבעלי המטעים אצלנו שהעבדות בחטא יסודה? לא!

אלא [תוכיחו לו] רק שעסקיו אינם רווחיים. התוצאה תהא אולי, ובלי ספק כך תהא, שאנו ניפטר מחוקי החזקת העבדים אבל לא מרוח השעבוד.

הרטוריקה של "התנועה האמריקנית למען תוצרת חופשית" (The American Free Produce Movement) ממחישה את ההבדל בין דרכי החשיבה של מתנגדי העבדות בבריטניה ובארצות-הברית, ובייחוד בקרב הנשים, לגבי שווקים ומוסר. נכון אמנם, שהאמריקנים קשרו זה מכבר בין המידה הטובה לבחירה הצרכנית: מהפכנים אמריקנים לבשו בגאון אריגים שנטוו בבית, ונשים הקפידו לסלק את התה משולחן; הם ביקשו לעודד עצמאות כלכלית ומחאות נגד מסיים, ובאמצעות צעדים כלכליים כאלה לטפח תנועה מצליחה למען עצמאות פוליטית. אבל התנועה למען תוצרת חופשית, שפעלה לפני מלחמת האזרחים, הדגישה את ערכה המוסרי של ההינזרות וביקשה להשיג טוהר אישי באמצעות הקרבה. היא פנתה בייחוד אל נשים שכן, כפי שכתבה "ליידי" אחת בשנת 1832, "כיצד יכולות [הנשים] להשלים עם העובדה שהן – אימהות ורעיות ובנות נוצריות, שלבן רוח חמלה עדינה ורכות של האופי הנשי – מסייעות לתמיכה באחת משיטות הדיכוי הנתעבות ביותר שידע העולם?" בשנת 1837 הגישה הקווייקרית הנכבדה לוקרישיה מוט, לוועידה האמריקנית הראשונה של נשים המתנגדות לעבדות, הצעה ל"בחינה ישרה ולתפילה [...] אם אין אנו חייבות לנקות את ידינו מן ההשתתפות הנפשית הזו, על-ידי כך שנחדל להתפנק במותרות שהגיעו דרך הערוץ המזוהם הזה". כעבור שנתיים חידשה הוועידה השלישית (והאחרונה) של מתנגדות העבדות באמריקה את המחויבות להתנזר מתוצריה של עבודת העבדים "על מנת שלא נהיה אשמות בשותפות לחטא שאותו אנו מגנות, ועל מנת שנוסיף לעקרונות המחמירים את כוחו של המופת הטהור".

התנועה האמריקנית למען תוצרת חופשית

היסטוריונים שחקרו את "התנועה האמריקנית למען תוצרת חופשית" עמדו על כך, שבניגוד לתנועה הבריטית המוקדמת שהתנגדה לצריכת סוכר, לא הצליחה ההינזרות בארצות-הברית לגייס יותר מאשר חוג פעילים קטן. רבים מהפעילים היו קווייקרים, ובעיניהם היה הציון לעקרונותיה יותר בגדר "הוכחת האמונה" מאשר אסטרטגיה כלכלית. רבים ממתנגדי העבדות בארצות-הברית לא אימצו אף פעם את רעיון ההינזרות או, לחלופין, מיהרו להתנער ממנו בטענה שהמאמץ הדרוש להשגתם של תחליפים המיוצרים בעבודה חופשית יגזול אנרגיה רבה מדי מן המאבק הנרחב יותר נגד העבדות. המאמץ להשיג כותנה "חופשית" היה קשה במיוחד, בעיקר בניו-אינגלנד, שבה בתי-החרושת החדשים לטקסטיל קנו את חומרי הגלם מן הדרום בלי שום נקיפות מצפון. משפחת וסטון-צ'פמן הבוסטונית התעלמה כמדומה מתנועה זו, וכמוה משפחות בולטות אחרות בקרב מתנגדי העבדות בבוסטון, ובהן ונדל ון גרין פיליפס (Phillips), ומתנגדי העבדות הידועים מניו-אינגלנד אבי קלי פוסטר וסטיבן פוסטר (Foster), וכן פרקר פילסברי (Pillsbury).

בשנת 1847 הסביר ויליאם לויד גאריסון מדוע נטש את תנועת ההינזרות, והאשים את מי שהמשיכו לדבוק בה בכך שהם משתמשים "בבחירת המזון והלבוש שלהם" כתירוץ, "כאמתלה שלא לעשות עוד דבר למען העבד, כיוון שהם עושים הרבה כל-כך(!)". גאריסון, שהיה בין הבודדים שהקדישו מחשבה לשאלה של השפעה הכלכלית, ציין שבעלי עבדים ראו בהינזרות עניין פעוט כל-כך, עד כי לא טרחו אפילו לגנות אותו. הוא רגז במיוחד על קווייקרים מסוימים, שעשו מאמצים כבירים להימנע מתוצרת שהוכתמה בעבודת עבדים, בעוד שאספות הדת שלהם סירבו להוקיע את העבדות. גאריסון גינה אותם בדימוי מתוך כתבי הקודש, על

שהם "מסננים את היתוש ובולעים את הגמל" (מתי כג, 24). הוא טען, שההינזרות לעולם לא תצליח להשפיע על הכלכלה, ושהצרכנים פשוט לא יוכלו להימנע מכל תוצרת שקשורה בעבודת עבדים. אבל מבקריו האשימו אותו בצביעות משום שלעג למתנזרים אשר ביקשו להגן על טהרתם; שהרי גאריסון עצמו התמיד בסירובו להצביע בבחירות, כיוון שסבר שההצבעה עלולה להכתיים אותו בנאמנות לחוקה אמריקנית פגומה – כזו שמכירה בעבודת.

אף שהוא עצמו נהג הינזרות, סירב תאודור דווייט ולד (Weld) לפרסם את "התנועה למען תוצרת חופשית" וקרא להינזרות "עיקרון שוליי". אשתו (היא אנג'לינה גרימקה), לעומת זאת, התמסרה להינזרות בכל מאודה וכתבה במפורש על הצורך לנהוג כך:

אם כל צרור כותנה וכל פיסת בד קליקו מוכתמים בזיעה ובדמעות, ונצבעים בדם שנספך חופשי כל-כך אגב גידול חומר הגלם, מי יימצא שיסכים לקבל, ולייצר, ולמכור, וללבוש את הבד?

אבל בזמן שאנג'לינה גרימקה-ולד כתבה את הדברים האלה בשנת 1841, כבר עברה ההתנגדות האמריקנית לעבודת רובה ככולה אל מעבר לשלב ההלם והחטא. בשנת 1840 התפצלה התנועה האמריקנית לארגונים "חדשים" ו"ישנים". הארגון "הישן", הלא הוא "האגודה האמריקנית נגד העבדות" (The American Antislavery Society), בהנהגתו של ויליאם לוי גאריסון, הוסיפה להפציר במתנגדי העבדות להימנע משיתוף פעולה עם מוסדות שהכירו בעבודת ותמכו בה; כ"יוצאים" ("come-outers") הם נטשו כנסיות שהיו להן קהילות בדרום, ארגוני צדקה שעמם נמנו בעלי עבדים, ולא שיתפו פעולה עם הממשלה הפדרלית שהכירה בחוקה האמריקנית בשעבוד. חוקה זו הייתה בעיניהם "אמנה עם המוות, ברית עם הגיהנום". אבל הרוב מקרב הגברים מתנגדי העבדות הצטרפו אל הארגון "החדש", "האגודה נגד העבדות באמריקה ומחוצה לה" (The American and Foreign Antislavery Society), שחבריה לא האמינו עוד שיוכלו להשיג את השחרור רק באמצעות שכנוע בעלי העבדים לקבל עקרונות מוסר חדשים. הארגון החדש פנה במקום זאת לפעילות פוליטית, ויצר תחום פעילות של התנגדות לעבדות שנועד לגברים, כאשר רק לעתים נדירות קיבל בברכה השתתפות של נשים. בשני הענפים של התנועה הוסיפו אמנם נשים לארגן עצומות ולהשתתף באספות, אבל על-פי-רוב הן נדחקו אל מחוץ למפלגות הפוליטיות המאורגנות. וכך, בעוד שהגברים החלו לקרוא תיגר על המדינה, הוסיפו נשים רבות לטעון, שהעבדות היא בראש ובראשונה סוגיה מוסרית.

אבל בכל זאת נשים הוסיפו למלא תפקיד חשוב בתנועה הרחבה נגד עבדות, ולעתים קרובות נטלו על עצמן אחריות לגיוס כספים. לצורך זה הן השתמשו בהבנתן את הכלכלה, וחיפשו דרכים חדשות שבהן יוכלו לרתום את הדולרים של הצרכנים על מנת לחזק את תנועתן. הן ארגנו ירידים נגד העבדות, מכרו סחורות כדי לגייס כסף לפרסומים ולדוברים, ויצרו שוק למדליונים וחפצים קטנים שנשאו סמלים וסימאות של התנועה. מאמצייהן לא ביקשו לערער במישרין את כלכלת העבדות; הן סחרו ברגשות. פריטים טיפוסיים היו חפיסות מחטים שעליהן הודפסה הכתובת "מי ייתן והשימוש במחטינו ידקור את לבם של בעלי העבדים", או קופסאות שעון שעליהן נחרטו המילים "הכלכלן הפוליטי סופר את הזמן בשנים, העבד הסובל מונה את הדקות". היו אלה מסרים נוגעים ללב, שביקשו לעורר את מצפונם של הצרכנים. מרחק רב היה ביניהם לבין התפישות של ברקט, אלן והייריק, שביקשו לקשור קשרים ישירים יותר בין כוח הקנייה של הצרכנים לאינטרסים הכלכליים של היצרנים.

הניצחון של הסנטימנטליות במאבק נגד העבדות משני עברי האוקיינוס

הסנטימנטליות שהביעו המוצרים שנמכרו באותם ירידים לא היוותה איום של ממש על כלכלת העבדות, אבל סימלה מגמה מסוימת בפעילות, בטיעונים ובספרות של המתנגדות לעבדות. בגל הגואה של סנטימנטליות במאבק נגד העבדות יצרה הרייט ביצ'ר סטו (Stowe) את מה שיכול להיחשב אולי למוצר החשוב מכולם: **אוהל הדוד טום**. ספרה של סטו על משפחה, אמונה ורגשות, ריתק את הקוראים, העשיר את התנועה ולא במקרה גם את המחברת. הוא גם הביא לחידוש הקשרים הטרנס-אטלנטיים בין פעילות ההתנגדות. בשנת 1852 נסעה סטו לאנגליה במטרה להבטיח את הכנסותיה מזכויות היוצרים מעבר לים על ספרה המצליח. מסע הניצחון של הסופרת הנוודעת הגיע לשיאו בקבלת הפנים שערכה לכבודה דוכסית סתרלנד (Sutherland) בארמון סטאפורד (Stafford House). גילוי הדעת שהתפרסם בעקבות ביקורה שם, "פנייתן החמה והנוצרית של אלפי נשים מאנגליה אל אחיותיהן, הנשים בארצות-הברית" הופץ בקרב נשים בבריטניה, ובסופו של דבר, קיבץ חתימות רבות יותר מכל עצומה אחרת נגד העבדות.

המסמך פנה לנשים אמריקניות מעבר לאוקיינוס בלשון ביתית נעימה, וביקש מהן "כאחיות, כרעיות, כאימהות, להקים קול צעקה בפני האזרחים בארצן ולהתפלל לאלוהים, למען סילוק המָאָרָה הזו מן העולם הנוצרי". כדי לסלק מראש כל ביקורת על הסגת גבולות מגדריים, הצהירה הפנייה שיצאה מארמון סטאפורד, שהפנייה המפורשת אל המין הנשי "אין לחשוד בה במניעים פוליטיים כלשהם". פעילותן של נשים למען שחרור העבדים, כך נכתב שם, נחשבת עתה מהוגנת; והגינותה מובטחת בעיקר משום שמטרתה היא החזרה בתשובה מוסרית ולא סנקציות כלכליות או פוליטיות. פנייה ישירה מאת נשים בבריטניה לנשים באמריקה – במפורש **לא** אל המדינה או באמצעות המדינה – סימלה את הניצחון משני עברי האוקיינוס של הסנטימנטליות הביתית במסע ההתנגדות לעבדות של הנשים.

אבל התעוררות זו לא עברה בלי התנגדות, אף שהבליטה את ניצחון הרגש על הכלכלה. למעשה, היא החריפה את תגובתם של המתנגדים האמריקנים לשחרור העבדים – ובה בעת קבעה את המסגרת שבה נוסחו תשובותיהם. גברת ג'וליה טיילר (Tyler), אשתו של הנשיא העשירי של ארצות-הברית, כתבה מאחוזת המטעים שלה בוורג'יניה בעיתון *Southern Literary Messenger*, כי הנשים הלבנות בדרום אף הן נדיבות ומיטיבות בדאגתן ל"נתמכים" שלהן. אבל היה זה דווקא העיתון הדרומי *DeBow's Review* שהדגיש יותר מכולם את הרגשנות שהייתה משותפת עתה למתנגדי העבדות בבריטניה ובארצות-הברית. כדי להבהיר את ההקשר שבו התפתח שיתוף הפעולה בהתנגדות לעבדות משני עברי האוקיינוס, תיאר עורך נזעם בשצף קצף את תולדות המאמצים המשותפים של נשים בריטיות ואמריקניות, החל ב-

[...] אליזבת הייריק, שכתבה עלון שנגע ללבו של וילֶרְפֹּרְס וגרם לו לרחם ולהתפלל על העוולות הנגרמות לבניהם המדוכאים של אפריקה [...] אליזבת הייריק הייתה בשעתה מלאך חבלה גדול כמעט כפי שעלולה כיום להיות גברת סטו; שכן דמעותיו של וילֶרְפֹּרְס גרמו ליותר שפיכות דמים, יותר יגון, יותר כאב בגוף ובנפש, מכפי שניתן לאדם אחד לחולל בדרך-כלל. הוא תקף את הפשע, לא באותו קור רוח פילוסופי שבחון, משווה, בודק סיבה ומסובב, ועל כן יש לו סיכוי כלשהו למצוא מזור; – אלא במין פתוס ובכיונות נשיים, שבהם נדבק אולי מן הגברת הייריק, ובזאת שימש דוגמא ופתח את הסכר בפני סנטימנטליות מבחילה, שלעתים כה קרובות שוטפת כיום את העולם ומחליפה את התבונה והטיעונים השקולים, וגורמת סבלות גוף ונפש, עד כי לעומתן

נראות התמונות הגרועות ביותר מסחר בעבדים, נתעבות ככל שיהיו, כעפר ואפר.

מה הייתה אליזבת הייריק אומרת אילו קראה כיצד מתייחסים בבוז לקריאתה לחמלה בחזקת "סנטימנטליות" ומתעלמים כליל ממאמצייה לקרוא תיגר כלכלי על מערכת העבדות?

דחיית המורשת של הייריק על-ידי מתנגדיה אין בה כדי להפגיע. אבל השינויים שערכו בה, מי שדווקא יכלו להסתייע בתובנותיה, היו מן הסתם עוד מקרה של אירוניה היסטורית. בסופו של דבר, הייריק ושותפותיה הבריטיות ראו בעיני רוחן גיוס של נשים כמשתתפות רציונליות בתנועה נגד העבדות שנעזרת במילים ובמעשים – בפרסומים, בפוליטיקה ובכלכלה. אבל ערב מלחמת האזרחים האמריקנית לא ראו ממשיכות דרכה מעבר לאוקיינוס במאמצייה אלא תקדים למאמצים שלהן לטפח סנטימנטליות, שאותה אפשר יהיה לרתום לצרכים פוליטיים. מחקרים היסטוריים שפורסמו באחרונה הדגישו את המחויבות המוסרית של מי שקראו תיגר על העבדות בניגוד לאינטרסים הכלכליים שלהם; אבל אל לנו להזניח את פעילותן המוקדמת יותר של הנשים בתנועת ההתנגדות לעבדות, אשר חתרו לשלב את השיקול הכלכלי עם הפנייה לרגש. וראוי אף להזהיר את מי שמבקשים להעלות על נס את תעמולת ההינזרות של הנשים בתקופה המוקדמת של המערכה נגד העבדות כפרדיגמה למאבק באמצעות צרכנות בימינו: האם אנו מבקשים רק לרחוץ בניקיון כפינו? או שמא אנחנו יכולים להשתמש בכוח הקנייה שלנו כדי להפעיל לחץ באמצעות הכלכלה הפוליטית ובכך להשיג צדק חברתי?

***

תרגום: יניב פרקש

פרופסור קרול לאסר מלמדת במחלקה להיסטוריה באוברלין קולג', אוהיו, ופרסמה מחקרים על תולדות הנשים בארצות-הברית במאה התשע-עשרה.

דוא"ל: Carol.Lasser@oberlin.edu

לקריאה נוספת:

Bonnie Anderson, *Joyous Greetings: The First International Women's Movement, 1830–1860*, New York 2002.

Louis Billington and Rosamund Billington, "A Burning Zeal for Righteousness': Women in the British Anti-Slavery Movement, 1820–1860", in: Jane Rendall (ed.), *Equal or Different: Women's Politics, 1800–1914*, London 1987.

Christopher Brown, *Moral Capital: Foundations of British Abolitionism*, Chapel Hill 2006.

Larry Ceplair (ed.), *The Public Years of Sarah and Angelina Grimké: Selected Writings 1835–1839*, New York 1989.

Julie Roy Jeffrey, *The Great Silent Army of Abolitionism*, Chapel Hill 1998.

Deborah Anna Logan (ed.), *Harriet Martineau: Writings on Slavery and the American Civil War*, DeKalb, IL, 2002.

Clare Midgley, *Women Against Slavery: The British Campaigns, 1780–1870*, London 1992.

Kathryn Kish Sklar and James Brewer Stewart (eds.), *Women's Rights and Transatlantic Antislavery in the Era of Emancipation*, New Haven 2007.

Jean Fagan Yellin, *Women and Sisters: the Antislavery Feminists in American Culture*, New Haven 1987.

Jean Fagan Yellin and John C. Van Horne (eds.), *The Abolitionist Sisterhood: Women's Political Culture in Antebellum America*, Ithaca 1994.